

ВІДГУК
офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
професора кафедри цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ
ЧУРПТИ Ганни Вікторівни на дисертацію
ПОКОТИНСЬКОГО Максима Анатолійовича на тему:
«Захист прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за
спеціальністю 081 Право

Ступінь актуальності обраної теми дисертаційного дослідження.
Актуальність обраної тематики зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій, масштабною цифровізацією суспільних відносин, зростанням ролі програмного забезпечення як об'єкта права інтелектуальної власності, а також збільшенням кількості цивільних справ, пов'язаних із порушенням прав авторів комп'ютерних програм. В умовах цифрової трансформації комп'ютерні програми виступають не лише результатом творчої діяльності, а й важливим економічним активом, що потребує ефективного правового захисту, зокрема у судовому порядку.

Особливої актуальності дослідженню надає те, що захист прав авторів комп'ютерних програм характеризується комплексним характером і перебуває на перетині права інтелектуальної власності та цивільного процесуального законодавства. При цьому сучасний стан правового регулювання та судової практики у цій сфері свідчить про наявність цілої низки дискусійних питань, пов'язаних із реалізацією права на судовий захист, особливостями доказування у відповідних справах, визначенням ефективних способів захисту порушених прав, а також процесуальним порядком розгляду таких спорів.

Актуальність теми обумовлюється також й потребами удосконалення цивільного процесуального законодавства та практики його застосування в умовах розвитку цифрового середовища, євроінтеграційних процесів, адаптації національного законодавства до міжнародних та європейських стандартів захисту права інтелектуальної власності.

Науковий інтерес до заявленої проблематики обумовлений також тим, що, попри наявність окремих досліджень у сфері авторського права, інститут захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства залишається недостатньо розробленим у вітчизняній правовій доктрині.

Отже, тема дисертаційного дослідження є актуальною, відповідає сучасним потребам розвитку юридичної науки та правозастосовної практики.

Рівень виконання поставленого наукового завдання. Метою дисертаційного дослідження М. А. Покотинського є розробка теоретичних основ, а також засад практичної реалізації захисту прав та законних інтересів авторів комп'ютерних програм в порядку цивільного судочинства України.

Проведений аналіз дисертаційного дослідження, зроблених висновків і рекомендацій за цією дисертацією, а також додатків до дисертації надає підстави для висновку, що мету дисертаційного дослідження досягнуто і поставлені завдання здобувачем виконано у повному обсязі.

Варто відзначити, що завдання дисертаційного дослідження було поставлено з урахуванням визначеної дисертантом структури дисертаційної роботи.

Структура дисертації обумовлена завданнями та відповідає внутрішньому логічному зв'язку етапів дослідження. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (189 найменувань на 22 сторінках) і додатку (на 2 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 198 сторінок, з них основного тексту 174 сторінки.

Аналіз дисертаційної роботи свідчить, що всі структурні елементи дисертаційного дослідження пов'язані між собою і є логічним продовженням попередніх теоретичних висновків, узагальнень та пропозицій і мають необхідний рівень наукової новизни для дисертаційного дослідження на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Оволодіння методологією наукової діяльності. Дисертаційне дослідження виконане із дотриманням принципів наукової об'єктивності і використанням таких методів наукового пізнання: загальнонаукових (аналіз,

синтез, дедукція, метод історичного аналізу та інші), так і спеціально-юридичних (системний метод, метод класифікації та групування, порівняльно-правовий метод та інші). Використання зазначених методів дозволило автору розробити нові концептуальні підходи щодо визначення правових категорій досліджуваного правового інституту, а також сформулювати відповідні пропозиції щодо вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства України.

В цілому, аналіз дисертаційної роботи свідчить про наявність у дисертанта ґрунтовних навичок проведення наукового дослідження та застосування методології наукової діяльності.

Ступінь новизни представлених теоретичних результатів проведеного здобувачем дослідження та їх наукової обґрунтованості. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що представлена дисертація є одним із перших комплексних наукових досліджень захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства України.

У результаті проведеного дослідження автором сформульовано низку новітніх положень, що є складовою новизни дисертаційного дослідження. Зокрема, дисертація містить конкретні пропозиції, які мають науково-теоретичне значення та практичну спрямованість.

Аналіз тексту дисертації, опублікованих наукових праць за темою дисертації свідчить, що результати дисертаційного дослідження М. А. Покотинського мають необхідний рівень наукової новизни і є достовірними.

Зокрема, здобувачем визначено та систематизовано структуру об'єктивної форми вираження комп'ютерної програми як об'єкта авторського права, обґрунтовано, що поряд із вихідним (об'єктним) кодом додатковим елементом такої форми є інструкція, яка приводить у дію комп'ютер для досягнення певного результату та виражена у вихідному (об'єктному) коді.

Удосконалено поняття піратства щодо комп'ютерної програми як об'єкта авторського права, а також критерії відмежування поняття комп'ютерної

програми від суміжних понять: «змінні дані», «підготовчі матеріали», «елемент комп'ютерної програми».

Дістала подальшого розвитку систематизація способів захисту авторських прав на комп'ютерну програму, зокрема, визначено загальні та спеціальні способи захисту. Визначено спосіб зазначення автором свого авторства на комп'ютерну програму, обґрунтовано допустимість зазначення авторства із використанням вихідного (об'єктного) коду програми тощо.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження процесуальних особливостей захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві» розкривається генеза захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства; виокремлюються специфічні риси авторського права на комп'ютерну програму як об'єкта судового захисту; надається характеристика способів захисту авторських прав на комп'ютерну програму.

У межах даного розділу дисертантом визначено та розкрито дуалістичну природу комп'ютерної програми (становить об'єкт авторського права та водночас має окремі ознаки об'єкта патентного права); здатність окремих комп'ютерних програм до самостійного продукування ринково значимих продуктів (штучний інтелект) зумовлюють істотні особливості правового регулювання правовідносин, що виникають у зв'язку із ринковим обігом комп'ютерних програм.

Має практичне значення висновок М. А. Покотинського про те, що особливістю комп'ютерної програми як об'єкта авторського права є її об'єктивне вираження у формі програмного коду. Це усуває потенційні питання щодо визнання комп'ютерної програми охороноздатним об'єктом у кожному конкретному випадку.

Також надано характеристику об'єктивної форми вираження комп'ютерної програми як об'єкта судового захисту та визначено її як форму, яка придатна для зчитування комп'ютером (настільним комп'ютером, ноутбуком, смартфоном, ігровою приставкою, смарт-телевізором тощо), які приводять його у дію для

досягнення певної мети або результату. Тобто, для того, щоб комп'ютерна програма стала об'єктом судового захисту, необхідно, щоб вона могла відобразитися в конкретній формі на комп'ютерному пристрої та мала оригінальність.

Важливе теоретичне та практичне значення має виокремлення дисертантом особливостей комп'ютерної програми як об'єкту авторського права у контексті її цивільного обігу. Однією з них є можливість відносно легкого копіювання коду комп'ютерної програми у частині або навіть у повному обсязі. Іншою особливістю є потенційна латентність таких порушень авторських прав на комп'ютерні програми, оскільки на відміну від літературних та художніх творів комп'ютерні програми не є за своїм зовнішнім вираженням відкритими для широкого доступу, адже їх зовнішнім вираженням є код, який здатні сприймати тільки особи, які володіють певним рівнем спеціальних знань.

У другому розділі «Процесуальні засади судового розгляду справ про захист прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства» надається характеристика права на пред'явлення позову у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм; розкриваються основні положення процесуального статусу учасників справи та їх представників у зазначеній категорії цивільних справ; досліджуються особливості доказування у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм.

Заслуговує на підтримку висновок дисертанта, що у спорах цієї категорії на авторів комп'ютерних програм поширюється загальний обов'язок щодо сплати судового збору. Водночас, з огляду на суспільне значення та вартісність комп'ютерної програми, складність її самостійної розробки, а також легкість незаконного копіювання порівняно із розробкою вказано на перспективність проблематики звільнення авторів комп'ютерних програм від сплати судового збору у зв'язку зі зверненням до суду за захистом своїх прав.

Становить науковий та практичний інтерес положення про те, що наявність функціонального призначення комп'ютерної програми зумовлює особливості її використання: для неї характерно не доведення твору до відома широкого загалу,

а використання для досягнення певної конкретної цілі. Суб'єкт незаконного використання комп'ютерної програми здатен її використовувати протягом достатньо тривалого часу на внутрішній роботі підприємства, що і зумовлює ускладненість виявлення таких порушень.

Також слід підтримати висновок дисертанта, що визнання недійсним свідоцтва про реєстрацію авторського права на комп'ютерну програму не є самостійним способом захисту прав, оскільки є похідним від визнання чи невизнання за особою власне авторських прав на комп'ютерну програму.

У третьому розділі «Напрями вдосконалення захисту прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві» узагальнено міжнародний досвід захисту прав авторів комп'ютерних програм судами загальної юрисдикції; досліджується проблематика захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства та пропонуються шляхи її вирішення.

У межах даного розділу дисертантом проаналізовано міжнародні стандарти захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства та звернено увагу на їх широке нормативне закріплення: у значному масиві актів законодавства ЄС (рекомендаційних, роз'яснювальних, нормативних); у актах судів ЄС (ЄСПЛ, Суду Справедливості ЄС).

Має вагоме практичне значення узагальнення дисертантом наявного європейського досвіду захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства, що свідчить про актуальність виділення двох сфер європейського законодавства та судової практики, що активно розвиваються. По-перше, положення принципу верховенства права у цивільному судочинстві та положення права на справедливий суд, що стосуються усіх категорій цивільних справ, але в окремих аспектах мають особливе значення і щодо справ про захист прав авторів комп'ютерних програм. По-друге, положення матеріального та процесуального права, що безпосередньо стосуються визначення комп'ютерних програм як об'єктів прав інтелектуальної власності та об'єктів захисту у порядку цивільного судочинства, вплив таких положень на розвиток цивільної процесуальної форми.

Дисертантом аргументовано положення, що у контексті судового захисту прав авторів комп'ютерних програм розвиток законодавства у цьому напрямі та вирішення питання щодо закріплення елемента комп'ютерної програми як окремого об'єкта авторського права означають й розвиток засобів доказування, зокрема судової експертизи. Оскільки перевірити охороноздатність такого твору, тобто здатність приводити комп'ютер у дію та досягати певної мети чи отримувати певний результат, можливо тільки із застосуванням спеціальних знань. Крім того, важливою може бути допомога спеціаліста при вчиненні окремих процесуальних дій із такими елементами комп'ютерної програми. Таким чином, варто очікувати підвищення ролі спеціальних знань при розгляді справ про захист прав авторів комп'ютерних програм та зростання специфічності таких справ, зокрема у питаннях збирання та закріплення доказів.

Слід звернути увагу і на цілу низку пропозицій, які розроблені дисертантом з метою удосконалення норм цивільного процесуального законодавства України. Зокрема пропонується оптимізувати:

- норми ЦПК України щодо компенсації судових витрат при заміні судом неналежного відповідача, зокрема внести до ч. 5 ст.142 ЦПК України підставу для компенсації здійснених витрат відповідача, який замінений судом як неналежний, а саме: після слів «...без розгляду...» додати «... або заміни неналежного відповідача...»;

- орієнтовний перелік питань для проведення експертизи у сфері інтелектуальної власності: запропоновано до підпункту 5.5 Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5, доповнивши його після абзацу тридцять сьомого новим абзацом, який викласти у такій редакції: «Чи має комп'ютерна програма (назва 1) ознаки декомпіляції комп'ютерної програми (назва 2)?».

Отже, навіть такий побіжний виклад основного змісту дисертації М. А. Покотинського свідчить про те, що в ній містяться важливі висновки, які стосуються удосконалення правового регулювання інституту цивільного

судочинства у справах щодо захисту прав автора комп'ютерної програми, а також науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на оптимізацію цивільного процесуального законодавства України.

Таким чином, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є належним, пропозиції за проведеним дослідженням розроблено на належному науково-теоретичному рівні з урахуванням виявлених проблем правозастосування і спрямовано на забезпечення єдності і передбачуваності правозастосовної практики.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання у: нормотворчій діяльності – для розвитку цивільного процесуального законодавства щодо захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства; практичній діяльності – при тлумаченні та застосуванні норм цивільного процесуального права та авторського права щодо захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства; сфері наукових досліджень – отримані висновки можуть бути використані як основа для подальшої наукової розробки цієї проблематики; освітньому процесі – при розробці робочих програм, навчальних посібників, підручників та іншого навчально-методичного забезпечення таких дисциплін, як: «Цивільне процесуальне право», «Право інтелектуальної власності», «Авторське право», «Актуальні проблеми цивільного процесуального права», а також при їх викладанні.

Повнота викладу положень дисертації в опублікованих працях. Основні положення дисертації М. А. Покотинського опубліковано в семи наукових працях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, троє тез доповідей на науково-практичних заходах, що підтверджує апробацію матеріалів дисертаційного дослідження.

Потрібно ще раз наголосити, що наукові розробки автора виконані відповідно до напрямів проведення реформи цивільного процесуального законодавства України. Вони відповідають рівню останніх досягнень теорії і

практики цивільного процесуального права. Також варто відзначити значну кількість нових підходів до розглянутої проблеми, які збагачують наукову думку, дають змогу з іншого боку розглядати традиційні позиції вчених-процесуалістів.

У зв'язку із цим можна зробити висновок про оригінальність, самостійність та наукову новизну рецензованої роботи та використання автором власних підходів до розв'язання цілої низки питань.

Відсутність порушення академічної доброчесності. З аналізу змісту тексту дисертації офіційним опонентом вбачається дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності у повному обсязі, що підтверджується наступним.

Дисертаційне дослідження М. А. Покотинського містить посилання на згадані автором у тексті джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано повну й достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методики досліджень.

Таким чином, у рецензованій дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату чи інших проявів академічної недоброчесності.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертантом дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, високий теоретичний рівень і практичну значущість його результатів, слід висловити певні зауваження щодо окремих дискусійних положень роботи, які потребують уточнення. Крім того, деякі із зауважень стосуються спірних питань і потребують від дисертанта додаткової аргументації.

1. Низка положень наукової новизни містить пропозиції щодо оптимізації норм цивільного процесуального законодавства України. Зокрема, дисертант пропонує внести зміни до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень – щодо відстрочення чи розстрочення оплати вартості робіт за проведення експертизи за ухвалою суду; до ЦПК України – щодо компенсації судових витрат при заміні судом неналежного відповідача; до

Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5, – щодо уточнення орієнтовного переліку питань для проведення експертизи у сфері інтелектуальної власності.

Слід зазначити, що наукова новизна дисертаційного дослідження, відповідно до усталених вимог академічної спільноти та методології юридичної науки, має акумулювати нові наукові положення, висновки, концепції, підходи або удосконалювати вже існуючі теоретичні конструкції. Натомість пропозиції щодо внесення змін до нормативно-правових актів мають, передусім, прикладний (праксеологічний) характер і виступають формою практичної реалізації отриманих наукових результатів, а не їх змістом. Відтак, пропозиції щодо оптимізації законодавства, навіть за умови їх обґрунтованості та актуальності, не можуть розглядатися як положення наукової новизни, оскільки вони є похідними від проведеного дослідження і спрямовані на вдосконалення правозастосовної практики, а не на розвиток, власне, наукового знання.

2. У межах підрозділу 1.1. «Генеza захисту прав авторів комп'ютерних програм у порядку цивільного судочинства» дисертаційної роботи, її автор простежує еволюцію правового регулювання як інституту авторського права на комп'ютерну програму, а так і інституту цивільного судочинства України. Водночас, завершується зазначений підрозділ дисертаційної роботи висновком дисертанта щодо виокремлення двох етапів, які стосуються виключно еволюції правового регулювання інституту права інтелектуальної власності на комп'ютерну програму (с. 28). Водночас, предметом даного підрозділу дисертаційної роботи є генеza еволюції правового регулювання процесуального порядку захисту прав авторів комп'ютерних програм. Відтак, вбачається, висновок за результатами підрозділу 1.1 дисертації не має обмежуватися характеристикою розвитку матеріально-правового регулювання інституту авторського права на комп'ютерні програми, а має відображати періодизацію саме еволюції процесуальних механізмів захисту прав авторів комп'ютерних програм, включаючи трансформацію норм цивільного процесуального

законодавства, розвиток судових процедур, засобів доказування та способів судового захисту у відповідній сфері.

3. Розглядаючи способи захисту авторського права на комп'ютерну програму у межах підрозділу 1.3, автор доходить висновку, що такий спосіб захисту як відновлення становища, яке існувало до порушення (п. 2 ч. 2 ст. 55 Закону «Про авторське право і суміжні права») не притаманний розглядуваній категорії справ, оскільки з моменту поширення комп'ютерної програми вона стає доступною іншим особам (с. 72). Відповідний тезис видається нам досить сумнівним, адже порушення авторського права на комп'ютерну програму може знаходити прояв не лише у вигляді порушення майнових авторських прав, зокрема шляхом розповсюдження примірників твору. Порушень можуть зазнавати й особисті немайнові права автора, наприклад, право авторства, право надавати назву твору, право обирати псевдонім тощо. І у такому випадку відновлення становища, яке існувало до порушення, може бути досить ефективним способом захисту особистих немайнових прав автора.

4. Підрозділ 2.1 дисертаційної роботи присвячений праву на пред'явлення позову у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм та загалом охоплює окремі аспекти реалізації права на звернення до суду у відповідній категорії цивільних справ. Водночас, видається, що зміст цього підрозділу не повною мірою відповідає його предмету, оскільки поза увагою дисертанта залишилося питання форми та змісту позовної заяви у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм, адже право на пред'явлення позову традиційно охоплює не лише передумови реалізації права на звернення до суду, а й належну процесуальну форму його здійснення, ключовим проявом якої є саме позовна заява та вимоги до її змісту. У цьому контексті аналіз вимог до форми та змісту позовної заяви, зокрема крізь призму положень цивільного процесуального законодавства та особливостей даної категорії справ, органічно мав би становити складову предмета цього підрозділу дисертаційної роботи.

5. У межах підрозділу 2.3 дисертаційної роботи автор досліджує проблемні питання доказування у справах про захист прав авторів комп'ютерних програм у

порядку цивільного судочинства, приділяючи увагу окремим аспектам доказової діяльності у відповідній категорії спорів. Водночас, видається, що для більш повного розкриття заявленої проблематики доцільним було б звернути увагу на визначення кола обставин, які формують предмет доказування у відповідній категорії цивільних справ, а також окреслити коло засобів доказування, які є типовими або специфічними для справ щодо захисту авторського права на комп'ютерну програму, зокрема електронні докази, висновки експертів, технічну документацію, програмний код, цифрові сліди використання програм, електронне листування тощо.

Зазначені вище дискусійні положення дисертаційної роботи М. А. Покотинського жодним чином не впливають на високий теоретичний рівень дисертаційного дослідження та практичну значущість зроблених у роботі висновків і пропозицій.

Висновок: враховуючи вищевикладене, вважаю, що дисертаційна робота Покотинського Максима Анатолійовича «Захист прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві» є самостійною кваліфікаційною науковою роботою, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для галузі знань 08 Право, а саме становлять оригінальний внесок у розвиток науки цивільного процесуального права у контексті виокремлення особливостей розгляду і вирішення цивільних справ щодо захисту прав авторів комп'ютерних програм.

Дисертація Покотинського Максима Анатолійовича «Захист прав авторів комп'ютерних програм у цивільному судочинстві», подана на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти

і науки України від 12 січня 2017 р. № 40, а її автор – Покотинський Максим Анатолійович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ**

Ганна ЧУРПТА